

Отримано: 19 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: irupapaten@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-280-283

Патен І. М., Жигало І. І. Компонент гроші в українській, польській та англійській фразеологічних картинах: лінгвокультурологічний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 280–283.

УДК: 81'373.7=161.2=162.1=111

orcid.org/0000-0001-8706-6149

Research ID N-6942-2018

orcid.org/0000-0001-7176-599X

Патен Ірина Михайлівна,кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної
та міжкультурної комунікації

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Жигало Іван Іванович,кандидат економічних наук, старший викладач кафедри
менеджменту організацій

Національний університет «Львівська політехніка»

**КОМПОНЕНТ ГРОШІ В УКРАЇНСЬКІЙ, ПОЛЬСЬКІЙ
ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ КАРТИНАХ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті **проведено** порівняльний аналіз фразем із компонентом гроші в українській, польській та англійській фразеологічних картинах; **з'ясовано**, що гроші є невід'ємною частиною життя суспільства, відтак входять у систему ключових цінностей, що свідчить про значущість цього поняття; **доведено** актуальність фразеологічних одиниць, приказок, прислів'їв, крилатих висловів із компонентом гроші у сучасному світі, адже фразеологічна картина найкраще відображає ті зміни, які відбуваються у сфері економіки, політики, культури тощо; **встановлено**, що гроші пов'язані із національним самопізнанням; **виявлено** амбівалентність щодо грошей: з одного боку вони постають як цінність, а з іншого – як соціальне зло.

Ключові слова: фразеологія, фраземи, фразеологічна картина світу, гроші, грошоцентризм.

Iryna M. Paten,PhD in Philological Sciences, Associate professor,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**Ivan I. Zhygalo,**PhD in Economic Sciences, Senior Lecturer,
Lviv Polytechnic National University**MONEY COMPONENT IN UKRAINIAN, POLAND
AND ENGLISH PHRASEOLOGICAL PICTURES: LINGOCULTURAL ASPECT**

The article provides a comparative analysis of phraseological units with monetary component in Ukrainian, Polish and English phraseological pictures; it has been clarified that money is the subject of many sciences: economics, philosophy, psychology, sociology, etc., and it is an integral part of society, and therefore they are the part of a core value which indicates the importance of this concept. The article investigates and reveals universal and cultural-specific features of phrases with a component of money on the material of phraseological pictures of Ukrainian, Polish and English cultures. The relevance of phraseological units, sayings, proverbs, winged expressions with the money component in the modern world has been proved, because the phraseological picture better reflects the changes that are taking place in the sphere of economics, politics, culture etc., it has been found that money is associated with national self-knowledge; it has been revealed ambivalence regarding money: on the one hand, they arise as a value, and on the other, as a social evil. The most promising research is a comparative study of Slavic (Ukrainian, Byelorussian, Polish) and German (English, German) phrases to indicate people's attitude to money.

Key words: phraseology, phrases, phraseological picture of the world, money, money-centrism.

Постановка проблеми. Гроші – універсальна категорія, базове поняття сучасної цивілізації, вони впливають на усі сфери суспільного життя, «диктують свою політику, нав'язують свій світогляд, свою філософію» [5, с. 62], відтак формують соціальну поведінку, визначають сенс і призначення буття; як незамінний атрибут будь-якого суспільства є дзеркальним відображенням релігійних та культурних законів існування людства.

Аналіз останніх публікацій. Уперше проблему грошей порушили давні греки: Сократ, для якого збагачення було несумісним із доброчинністю, Платон – визнавав гроші, як міру вартості та засіб обігу, Аристотель – засновник економічної науки про гроші; Фома Аквінський розмірковував про походження і призначення грошей і вважав, що гроші не повинні стояти на заваді щастю людини; а згодом філософи XVII – XIX століття, зокрема Дж. Локк, який обґрунтував приватну власність, і вважав, що зі з'явою грошей виникла нерівність, Ф. Ніцше – трактував гроші як символ бездуховності; Г. Зімель – розглядав гроші як особливу форму культури тощо.

У наш час гроші є предметом багатьох наук: економіки (Дж. Кейнс, М. Туган-Барановський, М. Фрідман), філософії (З. Скринник, В. Гончаров), психології (В. Москаленко, І. Зубіашвілі, Г. Авер'янова, Ю. Семенов, А. Фернам, Т. Танг, Р. Левіс), соціології (В. Гончаров, З. Скринник, О. Суліма) тощо. Науковці виокремлюють грошові типи особистостей (П. Вернімот, С. Фіцпатрик, Р. Льюїс), досліджують грошові неврози (П. Форман), ставлення різних соціальних груп до грошей (І. Зубіашвілі, А. Капустін, П. Муравйова, О. Нікітіна), вивчають морально-етичні норми у ставленні до грошей (О. Горбачова, А. Купрейченко), розглядають використання грошей (П. Лант, С. Лівінгстоун, Г. Рабінович та ін.) тощо.

Грошовий компонент у мовному матеріалі заслуговує на особливу увагу і серед лінгвістів. Так, Г. Крайчинська вивчає етнокультурне коріння української нумізматичної фразеології; Г. Малиновська досліджує концепт «гроші» у паремійному фонді української мови; О. Струк розглядає національно маркований концепт «гроші» у британській мовній картині; С. Кошарна аналізує цей концепт на фразеологічному матеріалі російської мови, А. Лугинина – китайської мови; цікавими є дослідження у порівняльному аспекті: І. Майоренко – російської та англійської мов; З. Унук – української та словацької; Ю. Денисенкова – на матеріалі паремійного фонду російської та англійської мов; Н. Башук – у пареміях німецької та української мов тощо. Усе це дозволяє стверджувати, що гроші – ядерний концепт національного світосприйняття, та все ж можливості різнобічного вивчення поняття «гроші» ще не вичерпані.

Мета статті полягає у дослідженні та виявленні універсальних та культурно-специфічних ознак у складі фразем із компонентом гроші на матеріалі фразеологічних картин української, польської та англійської культур.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття знаменується суттєвими змінами в політичній, соціальній, економічній та культурній сферах життя суспільства. Світова фінансова криза, її наслідки, фінансові маніпуляції, інфляція, безробіття, нестабільний курс валюти змінюють свідомість, морально-економічні взаємовідносини, поведінку людей, а все це знаходить відображення у фразеологічній картині світу.

Фразеологічна картина світу (термін належить Д. Добровольському) – сукупність фразеологізмів певної мови, що відображає життя людини у всіх її проявах.

На думка Ф. Буслаєва, «фразеологічні одиниці – це своєрідні мікросвіти, вони містять і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки для керівництва потомкам» [2, с. 37]. Погоджуємося, що «фразеологізми – це душа кожної національної мови, у якій неповторним чином виражаються дух і своєрідність нації» [10, с. 82]. Ми дотримуємося широкого погляду на фразеологію і услід за В. Телія, під терміном фразема розуміємо усі сполуки, які відтворюються в мовленні у фіксованому складі і не є словами, а саме: фразеологічні зрощення, сполучення, ідіоми, приказки, прислів'я, тобто континуум стійких словесних комплексів.

Фразеологія будь-якого народу специфічна та неповторна, наділена рисами етнічної культури і обумовлена найрізноманітнішими факторами, які і створюють її своєрідність.

Та перш ніж досліджувати поняття гроші у фразеологічних картинах української, польської та англійської мов та як вони впливають на усвідомлення свого «Я», з'ясуємо, що ж таке гроші. Фінансово-економічний словник трактує гроші як «економічну категорію, що означає специфічний товар, який виконує в суспільстві роль загального еквівалента в процесі обміну товарів» [4, с. 182]. Сучасні тлумачні словники польської та англійської мов дефінують гроші так: «Powszechnie akceptowany towar, za pomocą którego dokonuje się płatności za dostarczone dobra lub wywiązujemy się z zobowiązań. [17, с. 94]; «Something generally accepted as a medium of exchange, a measure of value, or a means of payment» [20]. Тож гроші – це товар, за який можна придбати усе, що хочеться.

Гроші формують мораль, ієрархію цінностей, психологію і світогляд людини зокрема і суспільства загалом. Цінність грошей прослідковується у стосунках між людьми, у системі комунікації, де індивіди взаємодіють між собою як власники товарів. Зміст комунікації – обмін товарів – створює зв'язок між людьми. Гроші є зовнішнім виразником цілого комплексу соціальних зв'язків.

За результатами соціологічного опитування, яке провела група «Рейтинг» у лютому 2017 р. [12] більшість опитаних українців погоджуються з тим, що гроші важливі, з ними вони можуть бути тими, ким хочуть, і це знаходить відображення у таких фраземах: *з золотом, як з вогнем, і тепло з ними і небезпечно; де густо, там не пусто; людина без грошей, як птах без крил; щасливий, кого гроші люблять; тепер за гроші й до неба заїдеш*. Третина опитаних вважають гроші абсолютним злом, коренем усіх бід. Сучасне українське суспільство «зберігає ідеологізований образ грошей як соціального зла, що веде до неадекватної об'єктивної дійсності соціальної поведінки» [13, с. 10]: *Гроші то й роблять, що біду на світі; Через золото сльози ллються; Від грошей усе лихе на світі*. Щоб подолати це негативне явище, потрібно сформулювати такі умови існування, в яких гроші стануть «ідеологічно нейтральним інструментом економічної діяльності та розв'язанням соціальних проблем» [13, с. 10].

І хоч гроші дарують людині свободу, відкривають простір для розвитку, та разом з тим позбавляють духовних та емоційних зв'язків: *без грошей чоловік не хороший; гроші то й роблять, що біду на світі; шалені гроші // pieniądze, pieniądze i jeszcze raz pieniądze // a rat race; More money, more sin; Those who have money have trouble about it*.

Досліджуючи етнокультурне коріння українського нумізматичного фразеологічного фонду, Г. Крайчинська робить висновок, що фразема «*За гроші не купиш ні батька, ні матері, ні родини*» символізує духовність української родини і підкреслює особливість формування світобачення й ментальності української нації. Найбільшою цінністю для українців є сім'я, здоров'я, честь, правда, щастя, воля: *час за гроші не купиш; розум за гроші не купиш; добре слово краще, ніж готів гроші; за гроші тільки рідного батька не купиш*. Відтак гроші в ієрархії цінностей української культури ніколи не посідали перше місце [9]. «Багатству деяких людей не слід заздрити: вони здобули його такою ціною, яка нам не по кишені, вони пожертвували ради нього спокоєм, здоров'ям, честю, совістю. Це надто дорого» (Жан де Лабрюєр).

Одну з основних вартостей польської культури відображено у фраземі: *honor droższy nad / niż pieniądze* – «не все вмірюється вартістю грошей», побудованій на тріаді «Бог – Честь – Вітчизна». Така модель підтримує лицарську традицію, моральну систему виховання шляхти, яка була обов'язковою у польській культурі протягом багатьох століть і яка досі живе у свідомості поляків [8, с. 185].

В англо-американській фразеологічній картині спостерігаємо амбівалентне ставлення до грошей: у США гроші завжди були головними і виступають складником загального успіху, а у британському суспільстві, з одного боку, «гроші постають як сила, яка править усім світом» [3]: *Money talks; Money is power; When money speaks, the world is silent; Manner and money make a gentleman; Money greases the axle; Money makes the wheels and the world go round; Money answer all things; Money makes the mare go; Nothing but money is sweeter than honey Money greases the machine in the long run*, а з іншого – відсутність грошей британці вважають ознакою божественності: *Too much money makes one mad; Wit is better than wealth*. Очевидно, тут йдеться про неправильне трактування біблійної історії про те, як Ісус Христос перекинув столи із грішми перед храмом, що

й призвело до трактування бідності як ознаки «божественності», а багатства – «неправедності» [3]. Негативне ставлення британців та американців до грошей відображають наступні фраземи: *Money is the root of all evil; More money, more sin; Those who have money have trouble about it.*

Визначаємо також і стан існування людини як «жертви всевладдя грошей», схильність демонструвати свою вищість за рахунок багатства, так званого «грошоцентризму»: *Чого гроші не зроблять! Де гроші говорять, там правда мовчить; Гроші всюди хороши; Тепер за гроші можеш все зробити, а навіть і неба купити // kto ma pieniądze, ten jest pan, a kto ich nie ma, ten kapcan; ten dziedzić, kto pieniądze liczy; każdy hrabia, kto ma pieniądze; kto płaci, temu grają; za pieniądze masz, co serce żądze // Never marry for money but marry where money is; Money is the only monarch; Money makes the man; Money will do anything.* Крім того, у цих сполуках простежується переносне значення – «все залежить від того, хто має гроші». У цьому випадку, на нашу думку, соціальні умови створюють певне напруження щодо грошей, які «вносять у суспільне буття не тільки порядок <...> але і хаос, оскільки вони здатні зробити предметом купівлі-продажу все що завгодно, тим самим руйнуючи кордони між матеріальним і духовним» [6, с. 518]. У фразеологічній картині польської та української мов наявні одиниці, які підкреслюють соціальну ієрархію, висловлюють докори тим людям, які насамперед дбають про матеріальну користь: *grosz dzwoni, grosz śpiewa, grosz kadzi; za pieniądze ksiądz się modli; za pieniądze lud / człek / świat się podli; za pieniądze prawnik staje; za pieniądze wyrok daje // дяк читає – грошей мало бере, а ніякого слова – та базато править.*

Негативним явищем у світі є хабарництво, корупція – різновид соціальної корозії, яка руйнує державу і суспільство в цілому. Вони не виникають на порожньому місці, це результат історичного розвитку суспільства: *«Ти знаєш – дурень не бере: У нас хоть трохи хто тямущий, Уміє жить по правді суцїй, То той хоть з батька, то здере»* (І. Котляревський, «Енеїда»). Українці переконані, що отримати велику кількість грошей чесним шляхом неможливо, тому позитивно ставляться до різних податкових та фінансових операцій. На жаль, українці звикли до корупції та хабарництва в повсякденному житті: *давати хабаря; давати на лапу; зрешту під себе.* Проте «такі правила життя» притаманні не лише Україні, але й іншим аналізованим лінгвокультурам, пор. пол.: *gdy są pieniądze, wszystko łatwo idzie; za pieniądze masz, co serce żądze.*

Проблема корупції – це загроза не лише для тих країн, які переживають економічну кризу, а також для тих, які мають стабільну економіку: *One law for the rich and another for the poor; Possession is nine-tenths of law; hush money; dropsy* – «гроші, призначені для підкупу або хабаря»; *the almighty dollar.*

Низка екстралінгвальних чинників, таких як: міжнародна співпраця в галузях економіки, політики, зникнення цензури, зростання числа людей, які володіють іноземними мовами, прагненням новизни, неординарності зумовлює входження фразем однієї мови, у нашому випадку англійської, у фразеологічні фонди інших мов, української та польської мов, до прикладу: *dirty money* – «гроші з нелегальних джерел; гроші, зароблені нечесною працею, у тому числі й приховані від оподаткування»; *money laundering* – «легалізація грошових коштів, отриманих незаконним способом» і їхні кальки у слов'янських мовах: *брудні гроші; відмивати брудні гроші // brudne pieniądze; prac brudne pieniądze.* І якщо раніше ці фразеологізми були пов'язані із колами бізнесу, то активне використання цих одиниць у текстах мас-медіа сьогодні має значно ширшу сферу застосування: економіка, фінанси, банківська справа тощо. Знаходимо й інші фраземи, які уже глибоко вкорінилися у певну лінгвокультуру, і маніфестують ідею про те, що заробити гроші можна лише нечесним шляхом: *слизькі карбованці; Іудині срібняки; давати на лапу // syganić pieniądze // muck and money go together; hot money; spin money; black money; hot money; coin money.* Все це підтверджує думку, що Україна хоч і має високі показники корупції, але це явище притаманне навіть високорозвинутим державам. «Як засвідчує міжнародний досвід, жодна із соціально-економічних систем не мала і не має цілковитого імунітету від корупції, адже змінюються лише її обсяги та вияви. Відтак, корупційні злочини неможливо ліквідувати в якійсь конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку» [7, с. 37].

Та все ж етнічна мудрість застерігає людину від нечесних грошей: зароблена копійка краще краденого карбованця; *на жите махом – піде прахом // ostrożnie i wedle miary szafuj słowa i talary.*

Гроші є фактором формування психіки людини у процесі виживання, існування, самозадоволення, посідання певного статусу в суспільстві [11]: *щастя не в грошах, а в їх кількості; совісті менше – грошей більше // strać pieniądze, strzegą cię nędze; pieniądze u nas to grunt // put money on;* вони змінюють життя людини і можуть підняти її на якісно новий рівень життя, та водночас це важке випробування, через яке проходить не кожен: *брат братом, сват сватом – а гроші не рідня // gonić za pieniędzmi // a great fortune is a great slavery.*

На прикладі макроекономічних досліджень, які проводили психологи у 43 країнах, ступінь цінності грошей для жителів цих країн тісно пов'язаний з показниками її (країни) економічного розвитку. Відтак, коли грошей вдосталь, люди починають їх сприймати як меншу цінність [1]: *гроші – це не головне; гроші – набута річ // money doesn't make character; money doesn't make the man.*

«Західні» гроші забезпечують стабільність, безпеку, надійність, це «соціальна гарантія благополуччя, та запорука розв'язання життєвих проблем» [14, с. 87]: *much coin, much care; money is the ace of trumps; he that has money has what he wants; there is no companion like penny; money is the ace of trumps.* Натомість «східні» гроші самі по собі не гарантують соціального статусу і стабільного існування. Навпаки, вони часто примножують ризики непевності життя [14, с. 87]: *гроші – лакома річ; біда з грїшми – біда і без грошей; зайві гроші – зайві турботи.*

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах буття основними є товарно-грошові відносини, без яких неможливий жоден прогрес. Відтак гроші – це одна із найважливіших сфер існування людини, це категорія не лише економічна, а насамперед культурно-історична та соціально-психологічна. Про гроші можна говорити багато, але довести їхню важливість можна лише за допомогою мовного (фразеологічного) матеріалу.

Проаналізувавши фрагмент фразеологічної картини світу з грошовим компонентом в українській, польській та англійській мовах, висновоюмо, що відмінності у трактуванні грошей мають культурологічні або національні відмінності, але їх значно менше ніж універсальних рис.

Аналіз матеріалу засвідчив амбівалентний характер грошей, адже ставлення до них змінюється на маргінесі загально-суспільних змін: з одного боку – це запорука щасливого життя (*без грошей як без рук // pieniądze rządzą światem; pieniądze*

to *Bóg // roll in money*), та з іншого – це соціальне зло, яке знищує усе духовне (*срібло-золото тягне чоловіка в болото // money is the sinews of war*).

Перспективним у цьому напрямку вбачаємо компаративне дослідження слов'янських (українських, білоруських, польських) та германських (англійських, німецьких) фразем на позначення ставлення людей до грошей.

Література:

1. Абрамова С. Деньги как социальная ценность: поколенческий срез проблемы. *Социологические исследования*. 2000. Вып. 7. С. 37–41.
2. Буслаев Ф. Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные. Москва. 1954. 457 с.
3. Голубовська І. Етнічні особливості мовних карни світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Загородній А., Вознюк Г. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
5. Зеленцова М. Аналіз фразеологічних номінацій концепту гроші. *Лінгвістичні дослідження*. 2011. Вип. 32. С. 61–68.
6. Зіммель Г. Філософія грошей. Теорія суспільства. Москва. 1999. 616 с.
7. Зубкова Л. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № (104). С. 34–44.
8. Крайчинська Г. Етимологія польських та українських нумізматичних фразеологізмів. *Слов'янський вісник. Серія Філологічні науки*. Рівне: Рівненський державний гуманітарний інститут. 2006. С. 182–196.
9. Крайчинська Г. Етнокультурні маркери в українській нумізматичній фразеології з компонентом – загальною назвою гроші. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2011. Вип. 19. С. 266–271. URL: http://nbuv.gov.ua/jpdf/Nznuoaf_2011_19_44.pdf.
10. Маслова В. Лингвокультурология: Учебное пособие для студентов. Москва: Academia, 2001. 208 с.
11. Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології. *Соціальна психологія*. 2004. № 3 (5). С. 3–21.
12. Особливості ставлення українців до грошей. URL: ratinggroup.ua/.../osobennosti_otnosheniya_ukraincev_k_dengam.html.
13. Скринник З. Гроші як соціокультурний феномент у вимірах практичної філософії: автореф. дис. ... докт. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Львів, 2007. 40 с.
14. Смовженко Т., Скринник З. Філософія грошей в епоху фінансової цивілізації: монографія. Київ, УБС НБУ, 2010. 463 с.
15. Фразеологічний словник української мови [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник та ін.]. К.: Наукова думка, 1993. Т. 1–2. 1512 с.
16. A Thesaurus of English Traditional Metaphors. Ed. by P. Wilkinson. L. & N.Y.: Routledge, 1993.
17. Begg D. Makroekonomia. PWE, Warszawa, 2003. s. 94.
18. Kłosińska A. Słownik frazeologiczny. Warszawa: PWN, 2010. 655 s.
19. Latusek A. Nowy słownik frazeologiczny. Kraków, Zielona Sowa. 2005. 718.
20. URL: www.merriam-webster.com.